

**Onderzoeksagenda
Fries Sociaal Planbureau
2021**

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
I. Monitoren	4
1.1 Leven in Fryslân	5
II. Panel Fryslân	6
III. Verdiepend onderzoeksprogramma <i>Naar een brede kijk op ontwikkeling</i>	7
3.1 Brede Welvaart in Fryslân	7
3.1a Brede Welvaart in de provincie Fryslân	8
3.1b Brede Welvaart in Noordwest-Fryslân	8
3.1c Brede Welvaart in Noordoost-Fryslân	8
3.1d Brede Welvaart in Zuidoost-Fryslân	8
3.1e Brede Welvaart in Zuidwest-Fryslân	9
3.1f Brede Welvaart vanuit het perspectief van burgers	9
3.2 Toekomstverkenning Wonen en Leven	9
3.3 Leren van Bloeizone Fryslan	10
3.4 Balans van de Economische Veerkracht	10
3.5 Uitdagingen voor het Friese verenigingsleven	11
3.6 Projecten in oriëntatiefase	11
3.6a Bestuurlijke vernieuwing	11
3.6b Onder advisering in het Friese onderwijs	11
3.6c Cultuur en de culturele sector	11
IV. Verdiepend onderzoeksprogramma	12
4.1 Verschil in Fryslân	13
4.2 Alle burgers in beeld	13
4.3 Armoede anders bekeken	14
4.4 De sociale staat van de Friese energietransitie	15
4.5 Projecten in oriëntatiefase	16
4.5a Gebruik van technologie in zorg en welzijn	16
4.5b Verschillen in houding en gedrag ten aanzien van de Friese taal en cultuur	16
V. Overige relevante ontwikkelingen	17

Voorwoord

Het Fries Sociaal Planbureau (FSP) stelt jaarlijks haar onderzoeksprogramma op dat is voorgelegd aan en besproken met de Adviesraad van het FSP. Dit programma geeft een globaal beeld van wat u van het FSP kunt verwachten in 2021. Via onze website en nieuwsbrieven communiceren we door het jaar heen over de concrete planning van publicaties, bijeenkomsten en overige berichten en activiteiten zodat helder is wanneer welke uitkomsten te verwachten zijn.

Net als veel andere (kennis)organisaties hebben we in het afgelopen jaar ervaren hoe betrekkelijk en rekkelijk (onderzoeks)agenda's zijn in tijden van crisis. De uitbraak van de corona-pandemie en -aanpak hebben ons doen besluiten inzet te leveren voor de monitoring van de maatschappelijke impact van deze crisis in Fryslân. Hiermee konden we niet alleen de crisisorganisatie van Veiligheidsregio Fryslân, maar ook andere maatschappelijke partijen voeden met inzicht in de gevolgen van deze crisis voor de leefsituatie van uiteenlopende inwoners van onze provincie.

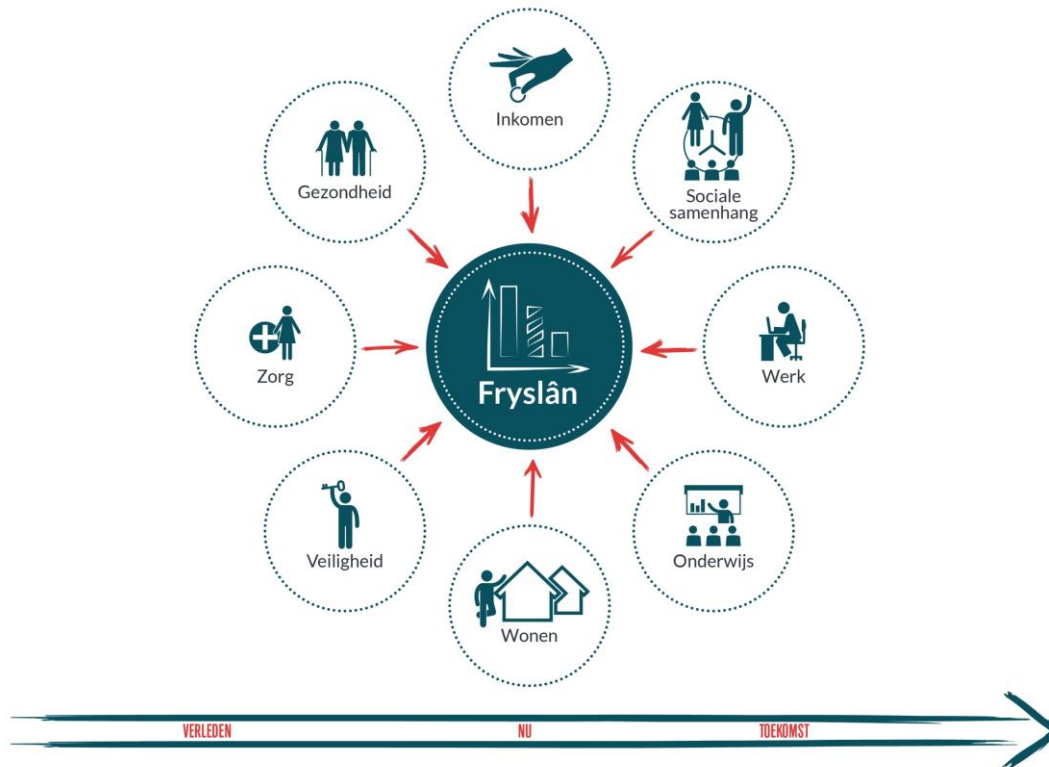
Bij het schrijven van deze onderzoeksagenda is er nog grote onduidelijkheid over de ontwikkeling van het virus en de aanpak daarvan in 2021. Ook in dit jaar kunnen aanpassingen in onze onderzoeksplanning en -agenda nodig blijken om (meer) ruimte te maken voor onderzoek naar de urgente vraagstukken die de coronacrisis en -aanpak met zich meebrengen. Waar mogelijk hebben we de aandacht voor deze vraagstukken geïntegreerd in onze lopende onderzoeksprojecten.

De groepen die volgens onze monitoring in 2020 het sterkst geraakt worden, krijgen in ons onderzoek het komende jaar extra aandacht. Daarbij denken we met name aan jongvolwassenen die op de arbeidsmarkt, woningmarkt en in het sociale leven met veel onzekerheden te maken hebben, aan zelfstandigen en werknemers met een flexibel arbeidscontract, en aan ouderen en hun mantelzorgers.

Tegelijkertijd willen we aandacht geven aan de kansen die deze crisis aan het licht heeft gebracht. Blijft Fryslân bijvoorbeeld een aantrekkelijkere leefomgeving bieden aan mensen die op zoek zijn naar een leefomgeving met meer ruimte, groen en sociale samenhang en zet de trek naar het platteland door? Blijven inwoners na deze pandemie meer gebruik maken van technologie in zorg en welzijn? En heeft deze crisis er in brede zin voor gezorgd dat we waarden op het vlak van duurzaamheid, zorg, sociale samenhang en vertrouwen meer zijn gaan waarderen? Dergelijke vraagstukken zullen we waar mogelijk meenemen en integreren in de lopende projecten.

// I. Monitoren

Het FSP heeft online negen monitoren. Deze geven in onderlinge samenhang een overzicht van maatschappelijke trends op de acht leefgebieden die we onderscheiden, alsmede op het terrein van bevolkingsontwikkeling in Fryslân. Hiermee geven de monitoren een eerste beeld van hoe het met de inwoners van Fryslân gaat onder veranderende omstandigheden. De monitorthema's (leefgebieden) ontlenen we aan ons eigen leefbaarheidsmodel:

Onze monitoren zijn inmiddels op orde, het basiswerk is gedaan. Ze worden goed gebruikt en we blijven zorgvuldig onderhoud blijven plegen. Alle negen monitoren worden jaarlijks geactualiseerd. Soms vragen actuele ontwikkelingen, zoals de gevolgen van COVID-19, volgens gebruikers, stakeholders en partnerorganisaties om nieuwe basisinzichten in maatschappelijke trends. In dat geval zoeken we met hen naar mogelijkheden om nieuwe onderwerpen aan de bestaande monitoren toe te voegen, of om op een andere manier in de basisinformatie te voorzien. Ook wordt er per monitorthema minstens één nieuwsbericht naar buiten gebracht om zo ook het thema met de relevante ontwikkelingen onder de aandacht te brengen. Tevens worden er masterclasses gegeven om de werking en inhoud toe te lichten. In 2021 hopen we met onze monitoren al enigszins zichtbaar te kunnen maken in hoeverre de coronacrisis en -maatregelen voor continuïteit dan wel discontinuïteit in maatschappelijke trends op de uiteenlopende leefgebieden hebben geleid.

1.1 Leven in Fryslân

In 2019 is de eerste editie van *Leven in Fryslân* verschenen. Deze publicatie geeft een overzicht van hoe het is gesteld met de leefbaarheid in Fryslân.

De vergelijking tussen Fryslân en Nederland loopt als een rode draad door dit overzichtswerk. Wat zijn belangrijke trends, wat gaat goed in Fryslân in vergelijking met de rest van Nederland en wat gaat minder goed?

Met de provincie Fryslân is afgesproken dat het FSP tweejaarlijks een dergelijke leefbaarheidsmonitor maakt die inzicht biedt en kan dienen als naslagwerk voor trends en ontwikkelingen in Fryslân. In de publicatie worden trends en ontwikkelingen gesignaleerd en knelpunten geagendeerd. Kortom het biedt input voor dialoog en discussie over de leefbaarheid in Fryslân.

In *Leven in Fryslân 2019* is geconcludeerd dat het leven in deze provincie op veel gebieden goed is. In economische opzicht gaat het in Fryslân weliswaar wat minder dan in de rest van het land. Het opleidingsniveau en gemiddelde inkomen is lager, en de werkloosheid is hoger. De sterke sociale samenhang, een hoog geluksgevoel en een woonomgeving met veel groen, rust en ruimte lijken echter de economische achterstand te compenseren. Dit wordt de Friese paradox genoemd. Immers, in veel andere gebieden met ongunstige economische omstandigheden is het in sociaal opzicht ook vaak ongunstiger. In Fryslân is dit paradoxaal genoeg niet het geval.

In de tweede editie van *Leven in Fryslân* in 2021 wordt zichtbaar gemaakt hoe het leven in Fryslân zich sinds het verschijnen van het eerste deel heeft ontwikkeld. Om vast te houden aan het continuïteitsprincipe van monitoring komt een groot deel van de indicatorenset met die van de eerste editie. Er is echter ook ruimte voor vernieuwing, passend bij veranderende omstandigheden. Met name kijken we in hoeverre indicatoren uit de Monitor Brede Welvaart van het CBS, aanvullend of als vervanging voor eerder gebruikte indicatoren, gebruikt kunnen worden.

Verder staat het perspectief van de inwoners van Fryslân in de tweede editie meer centraal. De data van Panel Fryslân bieden hiervoor veel mogelijkheden. Vanwege de veranderende demografische ontwikkelingen vindt een nadere analyse plaats van de ervaringen van verschillende leeftijdsgroepen met de thema's van leefbaarheid. Ook is in de eerste editie van *Leven in Fryslân* geconstateerd dat het plattelandskarakter van Fryslân zeer specifiek van invloed is op het leven en wonen in Fryslân. Er zal daarom worden ingezoomd op verschillen tussen stad en platteland, of genuanceerder geformuleerd: verschillen naar mate van verstedelijking. Ook besteden we aandacht aan de verschillen tussen de regio's binnen Fryslân.

Het belangrijkste product van dit project is een overzichtspublicatie. Daarnaast wordt een korte publicatie over vijf uitdagingen uitgebracht en zullen presentaties worden georganiseerd voor Provinciale Staten, in gemeenten/regio's en op verzoek.

// II. Panel Fryslân

Panel Fryslân bestaat uit een representatieve steekproef van mannen, vrouwen, jongeren (vanaf 18 jaar), ouderen, verschillende opleidingsniveaus, mensen met hogere inkomens en mensen met lagere inkomens uit alle streken van de provincie Fryslân. Deze groep deelt haar ervaringen en geeft haar mening over wat er speelt in de provincie. Het Fries Sociaal Planbureau kan door de panelonderzoeken trends en ontwikkelingen binnen Fryslân in kaart brengen, analyseren en duiden. Daarmee krijgen beleidsmakers, politici, overheden en de media snel goede en betrouwbare informatie over hedendaagse, sociale en maatschappelijke onderwerpen. Panelonderzoeken doen we regelmatig in samenwerking met andere (kennis)organisaties en ze leveren een bijdrage aan lopende projecten binnen de onderzoeksprogramma's 'Naar een brede kijk op ontwikkeling' en 'Naar een inclusieve samenleving'. Daarnaast worden de negen monitoren van het FSP voortdurend verrijkt met nieuwe gegevens uit de panelonderzoeken.

Onze panel uitvragen in 2021 richten zich onder meer op:

- Maatschappelijke participatie van de inwoners van Fryslân, waaronder lidmaatschappen van verenigingen of kerken, vrijwilligerswerk, en politieke participatie. In hoeverre kunnen, mogen, moeten en/of willen de inwoners van Fryslân deelnemen aan de samenleving?
- Hoe gaat het met de inwoners van Fryslân op de arbeidsmarkt? Veranderingen op de arbeidsmarkt lijken elkaar steeds sneller op te volgen. Voor sommigen zijn zekerheden verdwenen, anderen ervaren nieuwe kansen. 'Leven lang leren' is daarbij een blijvend beleidsthema.
- De overgang naar duurzame energie kan veel van burgers vragen. Zijn alle inwoners van Fryslân betrokken bij dit proces? Het FSP onderzoekt tussen 2019 en 2023 de houding, mening, verwachtingen en het gedrag van de inwoners van Fryslân ten aanzien van de energietransitie. Eind 2021 vindt de tweede Panel Fryslân uitvraag rond dit thema plaats.

Met het presidium van Provinciale Staten is afgesproken goed af te stemmen rond mogelijke 'panelthema's'. Hun behoefte aan burgerpeilingen gaan we nader bespreken en de onderwerpen die voor hen daarbij relevant zijn waar mogelijk integreren in ons panelonderzoek, onder andere via een jaarlijkse 'omnibusvragenlijst'. De precieze vraagstelling en de duiding van de uitkomsten blijft de verantwoordelijkheid van het FSP.

Tot slot kan het zijn dat we in overleg met de Veiligheidsregio Fryslân besluiten om nog een Panel Fryslân uitvraag of enkele vervolgvragen wijden aan de maatschappelijke impact van de coronacrisis en -maatregelen (in 2020 hebben we in samenwerking met hen twee panels uitgevoerd).

// III. Verdiepend onderzoeksprogramma *Naar een brede kijk op ontwikkeling*

Voor de invulling van onze twee verdiepende onderzoeksprogramma's hebben we in het najaar van 2019 twee integrale maatschappelijke uitdagingen als vertrekpunt gekozen. Het onderzoeksprogramma 'Naar een brede kijk op ontwikkeling' draagt bij aan het versterken van beleids- en bestuurskracht op het terrein van regionale ontwikkeling. Hoe kunnen we betrouwbare informatie en analyses leveren, waardoor gemeenten, de provincie en maatschappelijke organisaties meer integraal kunnen werken aan regionale ontwikkeling?

De transitie van demografische groei naar krimp enerzijds en de balansdiscussie tussen economie en ecologie anderzijds leidt ook in Fryslân tot onzekerheid. Het antwoord op de vraag 'wat is regionale ontwikkeling?' was lange tijd afgestemd op *meer* banen, *meer* woonwijken, *meer* infrastructuur. Het probleem is dat het perspectief van 'meer' ons niet langer houvast naar de toekomst geeft. Daarom zal ons denken over regionale ontwikkeling zich moeten aanpassen, evenals de wijze waarop wij ontwikkeling nastreven. In dit programma willen we bijdragen aan een bredere kijk op ontwikkeling. Vanuit dit programma werken we met uiteenlopende partijen samen aan de volgende programmadoelen:

1. Een wetenschappelijk onderbouwde duiding geven van het ruimtelijke, sociale, economische en culturele potentieel van de Friese samenleving, gekoppeld aan enkele concrete beleidsprocessen in onze regio.
2. Stimuleren dat maatschappelijke organisaties, beleidsmakers en bestuurders hun toekomstvisies vanuit regionale potenties ontwikkelen.
3. Aanjagen van het debat over nieuwe, integrale ontwikkelingsperspectieven voor Fryslân. Resultaten uit dit programma worden behaald op het concrete niveau van projecten en de verbindingen tussen deze projecten. Deze projecten worden in de paragrafen 3.1 t/m 3.5 op hoofdlijnen beschreven. In §3.6 worden de projecten die in oriëntatiefase zijn benoemd worden.

3.1 Brede Welvaart in Fryslân

Het denken over 'brede welvaart' gaat over de kwaliteit van leven. Onder kwaliteit van leven valt een breed pallet van acht thema's, uiteenlopend van materiële welvaart tot welzijn en wonen. Het FSP ziet de Monitor Brede Welvaart (MBW) van het CBS als een veelbelovend hulpmiddel die een brede kijk op regionale ontwikkeling bevordert. De MBW kan bovendien als startpunt voor verdieping op relevante beleidsthema's genomen worden. Deze verdiepingsstudies kunnen bijdragen aan het leren van beleid in uitvoering alsook kennis aandragen voor nieuw beleid.

In het meerjarige koepelproject 'Brede Welvaart in Fryslân' willen wij de MBW vertalen, duiden en verdiepen voor Friese overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties. In het project werken we met een tweeledige hoofdvraag die de individuele deelprojecten overkoepelen.

- Ten eerste willen we weten hoe de brede welvaart zich heeft ontwikkeld in Fryslân als geheel en in haar delen?

- Ten tweede willen we brede welvaart als concept en methode vertalen naar de beleidspraktijk in Fryslân: hoe en in welke stadia kunnen we kennis over brede welvaart nuttig maken voor beleid, en in hoeverre moet de daartoe aangereikte methode van het CBS daarvoor aangepast worden? Onderzoeksresultaten worden op twee schaalniveaus verkregen, het provinciale - en het regionale schaalniveau. De gemeente Leeuwarden en de Waddeneilanden vallen nog buiten dit project. Met hen gaan we in 2021 hierover in gesprek.

Binnen het koepelproject vinden regionale projecten plaats. Die bestaan uit een basisdeel en verdiepende studies. Ze verschillen in tempo en omvang en thematiek, dit passend bij de regionale context. Voor de verdiepende studies leveren de regio's een financiële bijdrage aan de uitwerking door het FSP.

3.1a BW in de provincie Fryslân

Begin 2021 zal het FSP op basis van een geregionaliseerde monitor van het CBS de brede welvaart in de provincie Fryslân duiden. Dit leidt tot een eerste publicatie waarna met belanghebbenden over verdiepende en aanvullende thema's wordt gesproken.

3.1b BW in Noordwest-Fryslân

In het basisdeel wordt de brede welvaart voor de regio Noordwest-Fryslân (gemeenten Waadhoeke en Harlingen) geduid. Naast een schets van brede welvaart in algemene zin in Noordwest-Friesland vindt op één thema verdieping plaats. Voor 2021 staat deze verdieping in het teken van werken en leren dat een belangrijke voorwaarde is voor de toekomstige brede welvaart in een regio. Bovendien sluit het FSP met verdieping op werken en leren aan op de beleidsagenda van gemeenten Waadhoeke en Harlingen. Het onderzoek wordt medio 2021 afgerond waarna de tweede jaarcyclus (op een totaal van een vierjarig traject) wordt opgestart. In overleg met een begeleidingscommissie worden thema's vastgesteld.

3.1c BW in Noordoost-Fryslân

In het basisdeel wordt de brede welvaart voor de regio Noordoost-Fryslân (gemeenten Achtkarspelen, Dantumadiel, Noardeast-Fryslân en Tytsjerksteradiel) geduid. In het verdiepende deel worden de verwachtingen ten aanzien van het beleidsprogramma Versnellingsagenda geanalyseerd. Daartoe worden interviews gehouden met bestuurders, beleidsmakers en betrokkenen in de (beoogde) projecten. Het onderzoek wordt in het tweede kwartaal van 2021 afgerond waarna de tweede jaarcyclus (op een totaal van een vijfjarig traject) wordt opgestart. In overleg met een begeleidingscommissie wordt vastgesteld, welke onderdelen uit de Versnellingsagenda nader onderzocht worden.

3.1d BW in Zuidoost-Friesland

In het basisdeel wordt de brede welvaart voor de regio Zuidoost-Friesland (gemeenten Heerenveen, Ooststellingwerf, Opsterland, Smallingerland en Weststellingwerf – omdat het Fries in de Stellingwerven minder gangbaar is, gebruiken we hier 'Friesland' in plaats van Fryslân) geduid. In het verdiepende deel staat de pijler 'Vitale kernen' van de Regio Deal Zuidoost-Friesland centraal. Er wordt onder andere kwalitatief onderzoek gedaan naar de ervaren leefbaarheid en kwantitatief onderzoek naar verhuisbewegingen.

Terugkerend onderdeel is een reflectie op de regionale samenwerking. Het onderzoek wordt in twee delen opgeleverd; het basisdeel in het tweede kwartaal en het verdiepende deel in het vierde kwartaal van 2021. In de tweede helft van 2021 wordt de tweede jaarcyclus (op een totaal van een vierjarig traject) parallel opgestart. In overleg met een begeleidingscommissie wordt vastgesteld, welke onderdelen uit de Regio Deal in jaar 2 nader onderzocht worden.

3.1e BW in Zuidwest-Fryslân

In het najaar van 2020 is een verkenning gestart naar een breed welvaartstraject in de regio Zuidwest-Fryslân, dit traject wordt voortgezet en moet in 2021 tot keuzen leiden.

3.1f BW vanuit het perspectief van burgers

In samenwerking met bibliotheken en de Uitjikers wordt een verkenning uitgevoerd naar de wijze waarop het denken over brede welvaart en de monitoring aan kan sluiten bij de interesses van breed en algemeen publiek. Er worden twee pilots uitgevoerd in twee nader te selecteren regio's.

3.2 Toekomstverkenning Wonen en Leven

Ervaren welzijn hangt voor een belangrijk deel af van de woon- en leefomgeving van mensen. Het goed inrichten van de openbare ruimte en het aantal en type woningen vraagt om goede gegevens van verschillende aard. Bij het opstellen van beleidsvisies voor wonen en leven wordt veelal gebruikt gemaakt van prognoses, waarbij de onzekerheid en noodzaak tot meer adaptieve vormen van toekomstplanning erkend wordt. Een van de instrumenten die hierop inspeelt is het systematisch verkennen van de toekomst door gebruik te maken van diverse methoden. Het FSP wil zich bekwamen in deze door nationale Planbureaus reeds beoefende techniek. Daarom is in 2020 is het project 'Toekomstverkenning Wonen en Leven' in het leven geroepen. Fase 1 van dit project zal in maart 2021 afgerond worden met een rapportage over de resultaten voor de gemeente Opsterland (toekomstscenario's) en de beoefende methodieken (literatuuronderzoek, interviews, kwantitatieve analyse verhuisbewegingen, en dialoogsessies met gemeenteraadsleden). Deze fase is in nauwe samenwerking met de gemeenteraad van Opsterland tot stand gekomen, en dient als sjabloon voor een nieuwe toekomstverkenning wonen en leven. In deze tweede fase willen we de ervaringen opschalen naar bijvoorbeeld een specifieke regio. In 2021 willen we in samenwerking met één of twee partners het onderzoek van fase 2 gestart zijn en een planning voor afronding in 2022 afgesproken hebben.

Binnen dit project wordt ook nader in beeld gebracht welke structurele monitoringsbehoeften er zijn rondom 'wonen' bij de verschillende stakeholders en vindt afstemming met het CBS plaats om hier voor Fryslân vorm aan te geven.

3.3 Leren van Bloeizone Fryslân

Het concept *blue zone* of *bloeizone* komt voort uit demografisch onderzoek naar de onderscheidende kenmerken van regio's met relatief veel honderdplussers.

Vanwege de sterke sociale samenhang, het hoge welzijn, haar egalitaire cultuur en groene leefomgeving heeft Fryslân volgens uiteenlopende burgerinitiatieven en maatschappelijke organisaties de potentie om zich te ontwikkelen tot een 'blue zone' of 'bloeizone'. In de afgelopen jaren hebben deze partijen hun krachten gebundeld in het ondersteunen van lokale initiatieven die deze potenties benutten en knelpunten aanpakken. Het gaat om initiatieven die een gezondere leefomgeving willen creëren door veranderingen in leefstijl te stimuleren die bijdragen aan 'meer gezonde jaren'. De ambitie om vanuit de potenties in Fryslân de bloeizone tot realiteit te maken vraagt kennis en inzicht. Kennis helpt de vertaalslag te maken van ideeën naar concrete projecten. Dit vraagt allereerst overeenstemming over wat een bloeizone 'is' en hoe Fryslân er één kan worden. Meer zicht hierop helpt om scherper de handelingsperspectieven te benoemen. Welke potenties vallen op korte termijn al te verzilveren en welke aspecten behoeven meer aandacht?

Parallel aan de (door)ontwikkeling van Bloeizone Fryslân gaat het FSP de probleemanalyse, aanpak en impact van bloeizone monitoren. In samenwerking met de initiatiefnemers willen we het zelf organiserend vermogen van Bloeizone-initiatieven versterken met kennis en inzicht in maatschappelijke trends en lokale uitdagingen die leerzaam zijn bij het ontwikkelen van Friese Bloeizones. Zo willen we bijdragen aan consensus over de potenties, doelen, impact, succesfactoren en toekomstige ontwikkelmogelijkheden van de Friese Bloeizone-beweging.

De hamvraag luidt: wat kunnen actieve stakeholders uit de Friese Bloeizone-beweging leren van inzicht in maatschappelijke trends en lokale uitdagingen bij (1) het herkennen en erkennen van regionale potenties, (2) het formuleren van doelen, (3) de (vaak impliciete) verandertheorieën die ten grondslag liggen aan het ontwerp en de uitvoering van activiteiten, en (4) het evalueren van deze activiteiten met het oog op de beoogde impact?

In de zomer van 2022 publiceren we een toegankelijke eindrapportage (brochure of magazine) met de bevindingen van het lerende monitoronderzoek, projectbeschrijvingen, beoogde en gerealiseerde impact en de ervaren succesfactoren uit de getoetste verander-theorieën. Daarnaast is er aandacht voor de ontwikkelmogelijkheden die de uiteenlopende stakeholders zien voor de toekomst van de Friese Bloeizone-beweging.

3.4 Balans van de Economische Veerkracht

In 2020 heeft het FSP in samenwerking met Innovatiepact Fryslân (IPF) een vraagverkenning uitgevoerd naar de kennisbehoefte bij partijen die samen werken aan regionaal-economische ontwikkeling in Fryslân. Hieruit bleek dat er zowel behoefte is aan duiding van het heden, als lering trekken uit het verleden en het verkennen van de toekomst. Daarnaast is er vraag naar integrale, brede welvaartsanalyses als meer specifieke kennis van sectoren of economische doelgroepen.

In de vraagverkenning is het begrip economische veerkracht omarmd, oftewel het vermogen van de regio om te herstellen van externe schokken, al dan niet door het aanpassen aan veranderende omstandigheden. Het jaar 2021 zal het eerste jaar zijn van een vierjarig traject waarin het FSP een jaarlijkse balans opmaakt van de economische veerkracht van Fryslân. Daarbij voorziet een basisdeel in de behoefte aan duiding van het heden en integrale analyses, waarbij de gevolgen van de COVID-19 crisis nadrukkelijk aan de orde komen. Een verdiepend deel wordt in samenspraak met een begeleidingscommissie vastgesteld en, al naar gelang de actuele behoefte, programmeren we onderzoek naar ervaringen uit het verleden, verkennen van de toekomst of verdieping naar specifieke sectoren en/of economische doelgroepen. Daarbij is de ambitie om samen te werken met andere kennisorganisaties, aan te sluiten bij een beleidscyclus en kennis te borgen in het stadium van voorbereiden en/of evalueren van beleid. Ter verkenning van mogelijke beleidsthema's worden studenten aan dit project verbonden, die exploratief onderzoek verrichten.

3.5 Uitdagingen voor het Friese verenigingsleven

In overleg met Doarpswurk, Sport Fryslân, Keunstwurk en later wellicht de Friese Milieufederatie gaan we samenwerken aan verdiepend onderzoek naar de maatschappelijke uitdagingen die Friese verenigingen ervaren en de manier waarop zij met deze uitdagingen omgaan om een bijdrage te kunnen (blijven) leveren aan de leefbaarheid in dorpen en wijken.

3.6 Projecten in oriëntatiefase

3.6a Bestuurlijke vernieuwing

In overleg met strategisch beleidsadviseurs en samenwerkingspartners van de provincie Fryslân verkennen we de mogelijkheden om samen te werken aan een lerende monitoring van initiatieven op het terrein van bestuurlijke vernieuwing en nieuwe vormen van burgerparticipatie/overheidsparticipatie.

3.6b Onder advisering in het Friese onderwijs

Het vraagstuk van onder advisering in het Friese onderwijs blijft relevant. Op hoofdlijnen hebben we hier inzicht in maar de hardnekkigheid ervan roept een aantal verdiepende vragen op. In overleg met de afdeling Onderwijskunde van de RUG en de Stichting Plaatsingswijzer verkennen we de mogelijkheden om samen te *werken* aan verdiepend onderzoek naar de aard, omvang, achtergronden en aanpak van onder advisering in het Friese onderwijsveld. We denken op dit moment vooral aan een adviserende rol van het FSP.

3.6c Cultuur en de culturele sector

We gaan met de afdeling cultuur van de Provincie verkennen wat cultuur en de culturele sector voor Fryslân betekent. Welke monitor en onderzoeksvragen zijn dan relevant en hoe kunnen we dit verdiepend onderzoeken? Ook relevant als onderdeel binnen de analyse van Brede Welvaart en de Friese paradox.

// IV. Verdiepend onderzoeksprogramma *Naar een inclusieve samenleving*

In het najaar van 2019 hebben we voor het onderzoeksprogramma *Naar een inclusieve samenleving* de maatschappelijke uitdaging van sociale inclusie als vertrekpunt gekozen. Hoe zorgen we ervoor dat alle inwoners van Fryslân naar eigen inzicht en vermogen deel kunnen (blijven) nemen aan een samenleving die steeds complexer en veeleisender wordt?

Tegen de achtergrond van structurele maatschappelijke veranderingen als vergrijzing, digitalisering en flexibilisering verdiepen we ons vanuit dit programma in de uitsluiting die een complexer wordende samenleving met zich meebrengt. We vragen aandacht voor uiteenlopende groepen in de samenleving die moeite hebben om deze veranderingen bij te benen en regie op hun eigen leven te houden. We gaan na of en waar kwetsbare groepen in de samenleving ontstaan, en hoe deze groepen toegang kunnen krijgen tot sociale hulpbronnen en collectieve voorzieningen in hun eigen leefomgeving. Daarbij richten we ons specifiek op Friese gemeenten alsook de georganiseerde burgers, werkgevers en professionals. Zij werken aan een inclusieve samenleving binnen de kaders die hogere overheden stellen. Maar waar zit hun sturings- en handelingsruimte? Hoe kunnen zij deze ruimte op zo'n manier benutten dat zoveel mogelijk inwoners meedoen in de samenleving? Vanuit deze hoofdvraag werken we met uiteenlopende partijen samen aan vier programmadoelen:

1. We ontwikkelen een beeld van de inclusieve samenleving door het duiden van begrippen en het analyseren van verschillende dimensies van sociale inclusie. Hierbij gaan we na welke groepen en maatschappelijke thema's om specifieke beleidsaandacht vragen. We brengen de aard en de omvang van deze uitsluitingsvraagstukken in beeld en beschrijven welke specifieke uitdagingen deze voor beleidsmakers en bestuurders met zich meebrengen.
2. We agenderen sociaal-maatschappelijke vraagstukken en uitdagingen die door specifieke groepen in de Friese samenleving worden gevoeld, maar waarvoor relatief weinig aandacht is in het publieke en politieke debat.
3. We voeden het publieke debat over kwetsbare groepen en sociale spanningen in de Friese samenleving door het beschikbaar stellen van actuele cijfers, het blootleggen van trends en het zichtbaar maken van de onderlinge samenhang tussen deze trends.
4. We ondersteunen beleidsmakers, bestuurders, politici, georganiseerde burgers, werkgevers en werknemers bij hun streven naar een inclusieve samenleving door te verkennen hoe hardnekkige processen van sociale in- en uitsluiting te beïnvloeden zijn.

Resultaten uit dit programma worden behaald op het concrete niveau van projecten en de verbanden tussen deze projecten. Deze projecten worden in de paragrafen 4.1 t/m 4.4 op hoofdlijnen beschreven. In §4.5 zullen de projecten die in oriëntatiefase zijn benoemd worden.

4.1 Verschil in Fryslân

In een samenleving waar verschillen tussen arm en rijk, hoog- en laagopgeleiden, leeftijdsgroepen, regio's, stad en platteland groter worden, zeggen gemiddeldes steeds minder. *Verschil in Fryslân* is een verdiepend onderzoeksproject om meer inzicht te krijgen in verschillen in leefstijl, mate van betrokkenheid en de toegang tot hulpbronnen in Fryslân. Ook regionale en andere verschillen kunnen hier in beeld gebracht worden.

Het project moet resulteren in een typologie van groepen in de Friese samenleving naar de mate waarin zij beschikken over bepaalde hulpbronnen: persoonlijke, sociale, economische en culturele hulpbronnen. Dit project is opgestart in 2020, wordt gevoed vanuit eigen panelonderzoek en nadere analyses van eerdere paneluitvragen. Daarbij wordt op het methodisch gebied samengewerkt met het Sociaal en Cultureel Planbureau dat een soortgelijke analyse eerder uitvoerde in *Verschil in Nederland* (2014). De uitkomsten dragen bij aan de analyse in verschillende andere verdiepende projecten waar het gaat om het beter begrijpen van verschillen en het maken van beleidskeuzen die groepen in uiteenlopende mate raken in hun kwaliteit van leven.

4.2 Alle burgers in beeld

Vanuit dit project brengen we groepen burgers in beeld waarvan nog onvoldoende bekend is in hoeverre en op welke wijze zij wel of niet voldoende kunnen deelnemen aan de samenleving. Eerder rondden we deelprojecten af naar jongeren die de overstap maken van speciaal onderwijs naar vervolgonderwijs of werk, naar samenwerking aan ondersteuning van thuiswonende ouderen en de achtergronden en aanpak van laaggeletterdheid.

Vanaf het derde kwartaal van 2020 richten we ons op de zorgen onder Friese agrarische familiebedrijven over opvolging, de spanningen die deze zorgen teweegbrengen en de ondersteuningsbehoeften van agrarische huishoudens. Verder overwegen we een onderzoek te starten naar de kwetsbare positie van (partner)mantelzorgers en ZZP'ers in Fryslân. Uit onze monitoring van de gevolgen van de coronacrisis in 2020 kwamen deze twee groepen als bijzonder kwetsbaar naar voren. Vanuit de resultaten uit deze deelprojecten ontwerpen we strategieën die 'multi stakeholder partnerships' in staat stellen om 'moeilijk bereikbare groepen' in de aanpak van maatschappelijke vraagstukken te laten participeren.

Daarnaast ontwerpen we in samenwerking met Friese gemeenten een *Strategiescan Inclusieve Samenleving*. Hiermee willen we Friese gemeenten vergelijkend inzicht geven in de dynamische balans tussen de draaglast en draagkracht die hun inwoners ervaren. In hoeverre kunnen gemeenten bij de aanpak van ervaren draaglast onder inwoners (van armoede, eenzaamheid en laaggeletterdheid tot gezondheidsproblemen en overlast) de aanwezige draagkracht (van hun netwerk, kennis en eigen oplossend vermogen) onder inwoners als hulpbron inzetten? Welke strategische keuzes en (beleids)interventies kunnen helpen om de meest hardnekkige sociale vraagstukken in deze gemeente aan te pakken? Met deze aanpak sluiten we aan bij de behoefte van gemeenten aan integraal inzicht in bredere sociale vraagstukken en een integrale aanpak daarvan.

Ook in het veld van jeugdwelzijn, -hulp en -zorg verkennen we de behoeften aan de ontwikkeling van een strategiescan.

In samenwerking met Tûmba, migrantenorganisaties, COC en OQ-consulting verkennen we tot slot de mogelijkheden om onderzoek te doen naar diversiteitsvraagstukken in Fryslân. Welke uitdagingen brengt de toenemende diversiteit in de samenstelling van de Friese bevolking met zich mee? Op welke manier gaan overheden, maatschappelijke organisaties en inwoners van Fryslân met deze uitdagingen om? En welke verdiepende kennis en inzichten kunnen hen daarbij helpen?

4.3 Armoede anders bekeken

Inwoners die in een armoedesituatie verkeren, ervaren een lagere kwaliteit van leven door hun bestaansonzekerheid. In Fryslân is deze groep relatief groot in vergelijking met andere provincies. Het FSP heeft al verschillende publicaties uitgebracht en expertmeetings georganiseerd rond dit thema. Ondanks de aantrekkende economie en krappere arbeidsmarkt in 2016-2018 neemt het aantal inwoners in een armoedesituatie in deze periode niet verder af dan 39.000 inwoners. Deze empirische aanwijzing doet vermoeden dat naast economische factoren ook andere factoren meespelen in het ontstaan en voortbestaan van armoede in Fryslân. Zoeken naar andere verklaringsrichtingen voor de armoedetrend in Fryslân is op korte en lange termijn relevant. Door de coronacrisis is op korte termijn behoefte aan perspectieven om de (verwachte) groei van inwoners in een armoedesituatie te duiden. Op de lange termijn willen we meer grip krijgen op de armoedetrend in Fryslân vanuit een meer integrale blik, waarbij ook andere leefgebieden behulpzaam zijn voor het volgen, duiden en analyseren van armoede als maatschappelijk vraagstuk.

We willen zicht krijgen op de (verwachte) trendbreuk van armoede in Fryslân. We starten met verkennend onderzoek naar de praktijksignalen rondom armoede. In de media en het publieke debat komen diverse signalen naar voren over het toenemend aantal inwoners die in een armoedesituatie terecht komen en de uitdagingen en problemen die daarmee gepaard gaan. De vraag is in hoeverre de Friese werkpraktijk dit herkent en terugziet. Voor de beantwoording hiervan organiseren we onder meer een uitvraag onder alle partijen die betrokken zijn bij armoedebestrijding en -preventie in Fryslân. Zo willen we vanuit de Friese praktijk snel en laagdrempelig inzicht krijgen in de beelden, ervaringen en ideeën over de (huidige) ontwikkeling van armoede in Fryslân. Daarbij zijn we geïnteresseerd in hoe wordt gedacht over de ontwikkeling van armoede in Fryslân, inzicht in de aard van deze problematiek en toekomstverwachtingen. Daarnaast is het relevant om bij gebrek aan relevante armoedecijfers andere cijfers te raadplegen die indicatief zijn en die wél reeds beschikbaar zijn. Dit zijn met name cijfers over de WW- en bijstandsaanvragen. Daarnaast kijken we naar de aanpak die met DataFryslân is opgezet rond het gebruik van regelingen in drie gemeenten en het bereiken van de juiste doelgroepen. Wellicht kan dit uitgroeien naar een monitoringsmodel voor alle gemeenten.

Uiteindelijk willen we duiden door verschillende perspectieven los te laten op de (verwachte) trendbreuk. Door armoede niet (alleen) als een economisch vraagstuk te beschouwen maar ook te benaderen als een sociaal en cultureel fenomeen. Duiding vanuit meervoudige perspectieven helpt beleidsmakers en beslissers bij het nadenken over strategieën, ambities en interventies.

4.3 De sociale staat van de Friese energietransitie

“Iedereen kan meedoen aan de energietransitie”: een motto dat veelvuldig terugkomt in het Klimaatakkoord. Brede en actieve betrokkenheid van burgers is essentieel om de grote uitdagingen van dit akkoord te laten slagen. Zijn alle inwoners van Fryslân betrokken bij dit proces? In 2020 publiceerden wij het rapport *Energie in draagvlak*, gericht op bestuurders, beleidsambtenaren en politici. Onze bevindingen wezen uit dat er brede steun bestaat voor de beleidsdoelen, maar ook grote twijfels leven over het aardgasvrij maken van de gebouwde omgeving als het gaat om het tempo, de betaalbaarheid en de beschikbaarheid van alternatieven. Specifiek gevraagd naar windmolens en zonneparken blijkt in ieder geval dat veel inwoners van Fryslân daar bepaalde voorwaarden aan verbinden, esthetisch waar het gaat om de visuele impact op het landschap, anderzijds gaat het om een gevoel van rechtvaardigheid. Wie is de eigenaar en wie profiteert?

Een organisatievorm die de belofte van eigenaarschap en betrokkenheid in zich draagt, is de coöperatie. In de afgelopen tien jaar is het aantal energiecoöperaties in Nederland sterk toegenomen. Fryslân telt van alle provincies het grootste aantal lokale energiecoöperaties.

Aan lokale en kleinschalige energieproductie worden veel voordelen toegeschreven, zoals een verminderde behoefte aan investeringen in dure distributie-infrastructuur, bewustwording van en steun voor hernieuwbare energie en energiebesparing, een versterking van de sociale samenhang, economische voordelen waaronder een lagere energierekening en werkgelegenheid. Tegelijkertijd vormen energiecoöperaties geen garantie voor een breed draagvlak en inclusie omdat initiatiefnemers en vrijwilligers vaak een relatief homogene groep mensen zijn: hoogopgeleid, wit en man. Bovendien komt het grootste deel van de opbrengsten nog terecht bij grote investeerders en projectontwikkelaars. De nadruk op betrokkenheid en participatie in het klimaatbeleid aan de ene kant en de weerbarstige praktijk aan de andere kant, vragen om een reflectie op de betekenis en plaats van energiecoöperaties in de Friese energietransitie. In de tweede fase van dit project richten we ons op het voeren van het maatschappelijk debat over de (potentiële) bijdrage van energiecoöperaties aan de realisatie van de klimaat- en energiedoelen en de sturingsruimte voor overheden en energiecoöperaties die burgers bij de energietransitie willen betrekken. De hoofdvraag luidt: wat is de huidige stand van zaken rond energiecoöperaties in Fryslân (en elders), welke bijdrage kunnen zij in potentie leveren, en wat zijn (rand)voorwaarden voor het al dan niet realiseren van deze potentie? Deze vraag beantwoorden we met analyses van wetenschappelijke en beleidsliteratuur, van het krachtenveld rondom energiecoöperaties en met verdiepende casestudies naar de energiecoöperaties op meerdere locaties in Fryslân.

4.5 Projecten in oriëntatiefase

4.5a *Gebruik van technologie in zorg en welzijn*

In overleg met de NHL Stenden Hogeschool verkennen we de mogelijkheden om samen te werken aan vervolgonderzoek naar het gebruik van technologie in zorg en welzijn (waarmee veel inwoners tijdens de corona-epidemie nieuwe ervaringen hebben opgedaan), de mogelijkheden die inwoners zien en de opgaven die hier liggen voor overheden en maatschappelijke (zorg)organisaties.

4.5b *Verschillen in houding en gedrag ten aanzien van de Friese taal en cultuur*

In overleg met de Fryske Akademy verkennen we de mogelijkheden om samen te werken aan verdiepend onderzoek naar de manier waarop inwoners van Fryslân omgaan met onderlinge verschillen in taalhouding, taalgedrag en identificatie met de Friese taal en cultuur. We zien verbindingen naar onze monitoren en panelonderzoek en verklaringsrichtingen voor de Friese paradox.

// V. Overige relevante ontwikkelingen

Het FSP ontwikkelt zich naar provinciaal planbureau met de focus op wat relevante kennisvraagstukken zijn voor de regio. Dit levert een grotere rol op die als voordeel heeft voor het beleid in Friesland dat er steeds meer integraliteit in kennis en de toepassing ervan ontstaat. In het verder aansluiten bij de kennisvraagstukken in Friesland zien we een aantal kansrijke ontwikkelingen voor het FSP. Deze worden in 2021 nader verkend en tot pilots leiden die de onderzoeksagenda verrijken. In ons meerjarenplan en in de kadernotitie van de Provincie is een afwegingskader vastgesteld waar langs het FSP vragen om extra inzet kan leggen. Dit is als volgt geformuleerd;

Buiten het werkprogramma en de onderzoeksagenda, kan het planbureau verzoeken voor onderzoek en werkzaamheden ontvangen. Het Planbureau kan verzoeken krijgen van GS maar ook van PS. Daarnaast kunnen er vragen komen van andere stakeholders zoals gezamenlijke gemeenten en maatschappelijke organisaties.

Het Planbureau accepteert een verzoek alleen voor zover:

- *Het verzoek niet strijdig is met het algemeen belang;*
- *Het kennis oplevert voor de ontwikkeling van Fryslân;*
- *Het verzoek niet afkomstig is van een commerciële organisatie;*
- *Het verzoek bijdraagt aan de versterking van de publieke taak van het planbureau;*
- *Het om inhoudelijke redenen, zoals de beschikbaarheid van deskundigheid en databestanden, voor de hand ligt dat het planbureau het verzoek uitvoert;*
- *Het planbureau met de verzoeker de afspraken maakt die inhoudelijke onafhankelijkheid veiligstellen;*
- *Openbaarmaking van het resultaat van het geaccepteerde verzoek is gegarandeerd;*
- *Bij acceptatie van een verzoek houdt het planbureau rekening met beschikbare capaciteit en doet een verzoek om financiële bijdrage op basis van de reële meerkosten voor de betreffende werkzaamheden.*

In 2021 zal dit leiden tot een monitor over de 'vraagdruk' voor de Vereniging van Friese Woningbouwcorporaties. Ook monitorverzoeken vanuit de samenwerkende gemeenten kunnen binnen dit afwegingskader bij het FSP worden neergelegd.

Daarnaast bespreekt het FSP vervolgvraagstukken van Veiligheidsregio Fryslân en kunnen er meer verdiepende studies binnen het kader van Brede Welvaart worden ontstaan, onder andere op regionaal niveau.

Een specifieke rol die het FSP uitwerkt is die van een 'regionaal schakelpunt'. Hierbij gaat het om vraagarticulatie in de regio en de verbinding tussen regionale en landelijke kennis en onderzoek. Naar verwachting vinden er 2021 een aantal landelijke pilots plaats, geïnitieerd vanuit ministeries. Het FSP is voor hen de organisatie om dat voor Friesland verder uit te werken en in te leren. Het FSP organiseert hiervoor haar netwerk van kennisorganisaties nog beter om zich heen. Op dit moment wordt een pilot voorbereid in samenwerking met Deltares en het ministerie van I & W.